

címe, megírta kétkötetnyi önéletírását is, s ebbe a sorba tartozik *Nyló idő* című esszé-kötete, amelyben pályatársaira emlékezett, vagy a művelődéstörténeti frásokat tartalmazó *Régi dolgainkról*, hogy csupán néhányat említsek. A *Mulandóság* fő rendezője színtén az időbeliség, a kötet történetei a századelőtől indulnak, s elérnek napjainkig. Ami külön megragadó, az a novellaírói *tapasztalatnak* a kisugárzása, hogy semmi erőszakoltan tendenciaszerű sincs a témaválasztásban, az utóbbi időben szeszélyesen mindig arról írt, amiről kedve tartotta, s ilyenkor sem tematikai, sem műfaji kötöttségek nem akadályozták. Elkezde egyféleképp a novellát, s másként fejezte be, ha úgy gondolta, csavart egyet a történeten, visszájára fordította még egyszer. Ha úgy volt kedve, a század eleji Zombort idézte fel, s élvezettel vonultatta fel előttünk, mintha színpadon, a patikust, a borbélyt, a fűszerest, amint éppen kiáll boltjának ajtajába, a kisasszonyt, aki Sacher-torta nélkül nem tudta volna elképzelni az életet, s idézte a bácskai vad tivornyákat, a zombori nagybirtokos aranyifjak fő foglalatosságát, amiről a leghíresebb volt a Bácska: a tükörbe lővöldözést.

De ha úgy adódott, emlékeinek kavalkádjából egy-egy szerencsétlen ember szomorú életét hozta felszínre. Az örök visszatérőkről írt, nem arról elsősorban, mi elől kellett elmenniük, börtönbe-e, avagy háborúba, hanem hogy milyen a visszatérés. Hogy visszatérés tulajdonképpen nincs, mert közben nélküle is múlt az idő, minden megváltozott, jóvátehetetlenül, nem folytatódhat semmi ugyanott, ahol egykor megszakadt.

Vagy éppen mai történet jutott Herceg János eszébe, amikor a *Mulandóságban* közzétett novellákat írta: Dini, a kisfiú, aki elmondja: „valami inspektor járt nálunk a suliban, és Edit tanárnő elolvasta a neveket, mindegyikhez hozzátéve: anyanyelve magyar, mire én odakiáltottam: apanyelve szerb!” S *máig* visszhangzik bennem az a mondat, amelyet egyik század eleji szereplője mondott: „Az isten verje meg ezt a rohadt háborút!”

Hatalmas a paletta, amelyből az író a színeit válogatta és zsbongóan tarka, mégis mindegyik szövegben felismerhetően ott vannak írásművészetének jellegzetesen Herceg János-i jegyei is. Egységessé teszi a kötetét, ahogyan az emberi lélek mélyén meglátja a traumákat, novelláinak legtöbbszörében akaratlanul is felszínre kerül ez a gond, a történelmi változások okozta fájdalmak érzékeltetése a mindannyiunk által jól ismert, indulatoktól mentes, mesélő hangon.

S nemcsak novellái jellegzetesek, jellegzetes mozdulatát örökítette meg a fotós is utolsó kötetének behajtásán. Azt hiszem, mindig erre fogok most már emlékezni, ahogy búcsút int.

TOLDI Éva

FEHÉR FERENC: ERDŐTLEN ERDŐ

Fehér Ferenc válogatott verseinek kötete készült el *Erdőtlen erdő* címmel. Ilyen természetű versgyűjteménye halála évében, 1989-ben jelent meg, az *Akác és márvány*. Azt még a költő készítette sajtó alá a budapesti Magvető Kiadó megbízásából, tehát verseit válogatta, ilyenképpen minősítette őket, de már nem vehette kézbe a könyvét, így posztumusz műként jegyzi az irodalomtörténet. Hogy újraolvassuk Fehér Ferenc költeményeit, többek között azért láttuk célszerűnek, mert a már megromlott kereskedelmi viszonyok miatt az 1989-es verseskönyv nem juthatott a hazai olvasóink és

tisztelőinek kezébe, a *Madarak folyója* című testes kötete pedig, amely a Harminc év verseiből alcímet kapta 1978-ban, már terjedelmi okok miatt sem válhatott kézbe vehető könyvvé. Ilyen módon okkal fogadta el a Forum Kiadó a költő özvegyének javaslatát egy válogatott verseskötet kiadására. S mert a mostani könyv válogatója is részt vett a beszélgetésben, azt javasolta, hogy készüljön olyan válogatás, amelyben a költő kommentárjait is a versek mögé helyezhetjük. A példa még aránylag friss volt: Kabdebó Lóránt Szabó Lőrinc verseinek olyan kiadását készítette el, amelyben Szabó Lőrinc verskommentárjai is megtalálhatók. Mi ilyen típusú magyarázó szövegre ugyan nem támaszkodhatunk, de tudtuk, hogy Fehér Ferenc publicisztikájában szövegeket találunk verseiről is, s feltételeztük (s ezt özvegye meg is erősítette), hogy naplójegyzeteiben is találni lehet a minket érdeklő s az egyes versekre vonatkozó szövegeket. Végigolvastuk tehát Fehér Ferencnek 1959. február 7-én kezdett és 1989. május 19-én megszakadt 2810 oldalnyi munkanaplóját, azután verskéziratainak ábécérendbe szedett gyűjteményét, valamint publicisztikai írásainak három megjelent kötetét. Ilyen és ennyi előkészítő munkáldoklás nyomán jelent meg *Erdőtlen erdő* címmel Fehér Ferenc válogatott verseinek könyve. A címet is munkanaplójában találtuk: 1987. június 5-én választott az *Akác és márvány*, valamint az *Erdőtlen erdő* cím között, az *Akác és márvány* cím mellett döntve. Mi a költő szándékára is gondolva a másik akkor felmerült cím mellé szegődtünk, de az *Erdőtlen erdő* című versét nem soroltuk a válogatásba, mert nem tartottuk a költő verseinek első sorába valónak allegorizáló hagyományossága miatt. De most ideírjuk kulcsszakaszát. A vers egy mostoha körülmények közé került „zsenge fácska” létezésének az „üzenetét” tolmácsolja. E fácska kőnját hörögte az „erdőtlen erdő”, s vele azonosult a költő is („s átvette szobám bőrtőne”), hogy a tanulás versszakában írja: „Ő volt mégis a tartás, a példa: / elég az ég, a szél, a nap . . . / Vagyunk, de munkálni kell ezért a / sok sebű, fájó föld alatt!”

A válogató, ezt nem nehéz meglátni, rokonszenvével a terjedelmüket tekintve rövidebb, a kifejezésben tömörebb, a témákban az általános létlátványú versek felé fordult, erőteljesebbeknek tudta a még vázlatosnak tűnő megfogalmazásokat is a részletezőbb, éppen ezért érzelmesebb költeményeknél, s úgy hitte, hogy Fehér Ferenc költészetének gondolatiságot sugalló versvonulatára hívhatja fel a figyelmet. Az egyes versek után következő kommentárok, verskezdemények, variánsok is mutatják, hogy Fehér Ferenc igazi költői énje – a látszatok és balhiedelmek ellenére – lényegre törő volt, s úgy tetszik e nézőpontból, hogy valójában a részletező beszélő versei az engedmények. S az is kiteszik, hogy ha van Fehér Ferencnek úgynevezett költői fejlődése, akkor az a tömör, négytől tíz sorig terjedő versek elszaporodásában érzékelhető. Látható az is, hogy ezek közé kerülnek a lényeges vonásaikban fegyelmezetten elégikus tónusok, hogy legszerencsésebb költői pillanataiban a tárgyias líra sajátos példáit költse meg. Ezek a tapasztalatok pedig a válogatót is meglepik, pedig ő immár majd húsz évvel ezelőtt (1978-ban) kisonográfia-ban próbálta leírni Fehér Ferenc költészetének természetét, amikor – ez is nyilvánvaló – még nem tudta, hogy egy lezárt életmű arányait s belső tartalmait vette szemügyre. Az *Erdőtlen erdő* későbbi verset (a Herceg János köszöntése című kivételével) már nem tartalmaz.

BORI Imre